



6. ПОШУКИ ОБДАРОВАНОСТІ



Василь Миколайович Мадзігон,
доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України, радник
директора Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.091.212/3

РОЗДУМИ НАД ПРОЕКТУВАННЯМ ОСВІТНЬО-ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА МАЙБУТНЬОГО ДЛЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Раскрыты современные тенденции проектирования инновационной образовательно-информационной среды, с помощью которой повышается качество обучения и развития одаренных и талантливых детей. При этом учтены требования создания оптимальных материальных, психолого-педагогических, санитарно-гигиенических, организационных условий и факторов индивидуального развития каждого ребенка. Описано внедрение в образовательную практику вариантов режима работы разных типов учебно-воспитательных учреждений.

Ключевые слова: развитие одаренных детей, талант, концепция, индивидуальный подход, условия возможностей обучения.

In this article the author reveals the modern tendencies in designing the educational and informational technology of future environment applying which it is possible to improve the quality of education and development of gifted and talented children. In addition it is taken into account the requirement of creating the optimal material, psychological, pedagogical, sanitary, hygienic, organizational conditions and factors for individual development of each child. All above-mentioned is supported by implementing the different variants of working modes of different types of educational institutions in educational practice.

Key words: development of gifted children, talent, concept, individual approach, conditions of education possibilities.

Світова спільнота прагне створити систему освіти, яка б відповідала викликам часу і потребам особистості, а тому відшукує нові умови і моделі її розвитку. Підґрунтям найперспективніших моделей, які випробувані часом, є ідея формування і динамічного розвитку природного таланту кожної дитини як умови її самоствердження на життєвому шляху.

Однак широкій громадськості майже невідомі спроби проектування освітньо-інформаційного середовища майбутнього, основоположні ідеї якого з різних причин не було цілісно реалізовано на практиці. Проте теоретичні обґрунтування, елементи проєктів використовували під час створення навчальних закладів, що забезпечували реалізацію особистісно зорієнтованого навчання, виховання і розвитку.

Основою проектування освітньо-інформаційного середовища майбутнього має бути ієрархічна модель особистості, де чітко окреслено структурну організацію та елементний склад. Це дасть змогу конструктивно визначити напрями і темпи розвитку особистості, а також розробити ефективні методики педагогічного впливу. Зазначимо, що особистість потрібно розглядати не ізольовано, а як складову навколишнього світу, тобто частину Всесвіту. З урахуванням зазначеного положення повинні формуватися основоположні принципи організації педагогічної взаємодії та забезпечення їхньої реалізації у навчальних планах, програмах, технологіях навчання і виховання.

Основною метою проектування освітньо-інформаційного середовища майбутнього повинно стати



виховання здорової, гармонійно та всебічно розвиненої особистості. Новизна цієї ідеї полягає в тому, що головним завданням є формування відповідальної, соціально активної, творчо мислячої та працюючої особистості за допомогою створення оригінальної системи безперервної освіти від народження дитини до входження її у самостійне життя.

Перед науковцями та вчителями-практиками постає завдання розробити та апробувати початкові принципи і режим найсприятливішого розвитку природних задатків, інтересів та нахилів учнів, а також вийти на якісно новий рівень освітньо-виховного середовища, чого потребує сучасність.

В інноваційній педагогічній моделі освітньо-розвивального і виховного середовища чільне місце надає ідея виявлення, підтримки і розвитку природної обдарованості, багатогранних здібностей кожного учня. Середовищні можливості навчання (СМН) мають сприяти культурній освіченості та всебічному самовираженню учнів, інтенсифікації творчості та інновацій. **Середовищні можливості навчання** – це інновація, що вимагає педагогічно доцільного синтезу середнього навчального, внутрішньо-особистісного та зовнішнього соціального (зокрема родинного) середовищ.

Отже, в теоретичному обґрунтуванні змістового наповнення інноваційної моделі «Школи майбутнього» важливо виокремити такі положення.

1. Навчальне середовище містить матеріальне середовище, психологічні чинники, соціальні відносини і призначається для забезпечення повноцінних умов для формування предметних та ключових компетентностей учнів, комплексу їхніх особистісних здібностей (лінгвістичної, математичної, музичної, внутрішньо-особистісної, міжособистісної, духовної, тілесно-кінестетичної, просторової, натуралістичної).

2. Матеріальне середовище формує шкільна архітектура, навчальне обладнання і дидактичні матеріали, комплекс традиційних та сучасних засобів предметно-перетворювальної діяльності учнів, а також довкілля і соціокультурне середовище.

3. Рівноцінними матеріальному середовищу мають бути стандарти психологічного й соціального середовищ, які забезпечують формування повноцінного здоров'я учнів (інтелектуального, психічного, соціального, духовного, фізичного, професійного, екологічного, емоційного).

4. Учні мають отримати можливість активно та незалежно навчатися за індивідуальною траєкторією в самостійно обраному, особистісно ціннісному інформаційному середовищі: «людина – природа» та «людина – техніка» (середовище структурної інформації), «людина – людина» та «людина – художні образи» (середовище сенсорної інформації), «людина – знакова система» (середовище вербальної інформації).

Отже, поставлені завдання потребують створення оптимальних матеріальних, психолого-педагогічних, санітарно-гігієнічних, організаційно-режимних і кадрових умов, що сприятимуть розв'язанню комплексу важливих заходів, серед яких:

– створення педагогічних умов для повноцінного та гармонійного фізичного, розумового і духовного розвитку особистості, забезпечення виховання здорової людини на засадах сучасних антропологічних знань, способів медико-психологічного захисту вихованців;

– розроблення та апробування структури освітньо-інформаційного середовища як системи безперервної освіти, яка охоплює такі ланки: центр сім'ї та раннього дитинства, ДНЗ, основну та старшу ланки ЗНЗ. Особливість цієї структури зумовлена різними видами диференціації навчально-виховної діяльності зі застосуванням традиційних та нетрадиційних форм і методів навчання;

– створення матеріально-технічної бази з урахуванням досягнень науки і техніки на базі використання новітніх комп'ютерних технологій та інших сучасних засобів навчання на електронних носіях;

– забезпечення позитивної психологічної атмосфери емоційного і фізичного благополуччя, що сприяє співтворчості, співпраці та розвитку різнобічної активної самостійної діяльності учнів;

– організація педагогічного процесу як загального руху вчителів, учнів та батьків до загальнолюдських цінностей виховання, освіти і розвитку. Для цього необхідно: *апробувати* новий зміст освіти, який оптимізує всі цикли предметів у контексті інтеграції навчального матеріалу з урахуванням принципів особистісної орієнтації та компетентності; *формувати* необхідний та достатній обсяг осмислених, мобільних знань та навичок, прийомів пізнавальної діяльності відповідно до обраного учнем напрямку, до поглибленої профільної та спеціальної підготовки; *реалізувати* новітні форми, методи і засоби навчання, що дають змогу перейти від пояснювально-ілюстративного до проблемно-пошукового навчання, яке активізує всі види самостійної пізнавальної діяльності учнів; *розробити* та *апробувати* специфічні види самостійної діяльності учнів і способи контролю/самоконтролю їхніх навчальних досягнень; *визначити* і *реалізувати* схеми взаємодії вчительського й учнівського колективів із зовнішнім соціально-культурним та економічним середовищем;

– створення адекватних санітарно-гігієнічних і ергономічних умов для учнів, які забезпечують ефективну реалізацію навчально-виховного процесу;

– розроблення та апробування різних варіантів режиму діяльності різних типів навчальних закладів, які забезпечують реалізацію базових принципів;

– упровадження заохочувальної системи підготовки та підбору кадрів, підвищення їхньої кваліфікації, оплати та забезпечення умов життєдіяльності.

Модельоване освітньо-інформаційне середовище має бути таким, що розвиває дітей і саме розвивається. Причому необхідно враховувати три основні аспекти ідеї розвитку: 1) постійний розвиток змісту і методів навчання; 2) їх вплив на розвиток особистості; 3) вплив на розвиток соціокультурного середовища мікрорайону, в якому розташовано навчальний заклад.



Перший аспект ідеї розвитку – це динамізм пошуку в розв’язанні проблем виховання та навчання, багатоваріантність вирішення комплексу навчально-виховних проблем.

Другий аспект передбачає створення у навчальному закладі такої педагогічної системи, що стимулювала б всебічне виховання і розвиток учнів, зокрема розвиток почуття відповідальності та діяльній ініціативи.

Третій аспект ідеї розвитку – це спрямованість навчального закладу як соціокультурного інституту на використання національної культури, прискорення соціально-економічного і духовного розвитку мікрорайону.

Необхідно описати принципи проектування освітньо-інформаційного середовища та їх сутність.

1. *Демократизація* – це мета, засоби та гарантія перебудови середньої освіти, відкритість і варіантність змісту освіти, розвиток педагогіки співтворчості та співпраці, введення дієвих та ефективних форм самоврядування шкільного колективу, перебудова взаємин вчителів та адміністрації.

2. Принцип *виховання* здорової людини має реалізуватися через забезпечення фізичного, морального, соціального і психологічного благополуччя кожного учня та працівника навчального закладу.

3. *Системність* передбачає логічну взаємодію структурних підрозділів, учасників навчально-виховного процесу в навчальному закладі та поза ним у продуктивній співпраці, що має забезпечувати оптимальний розвиток, навчання і виховання учнів.

4. *Гуманізація* освіти та середньої передбачає педоцентричний підхід, що сприяє подоланню відчуження вчителя й учня від навчальної діяльності та один від одного, забезпечення орієнтації ЗНЗ на повноцінність щоденного життя учнів на кожному з вікових етапів (у дитинстві, підлітковому віці, юності). У навчальному закладі необхідно передбачати звернення до світової культури, історії, духовних цінностей, якими пронизані навчальні предмети. З одного боку, виокремлюють ідеї добра, людяності, миру, милосердя, а з іншого – здатність до підприємливості, культурного самовираження.

5. *Диференціація* та *індивідуалізація* навчально-виховного процесу зобов’язані сприяти стимулюванню здібностей кожного, хто навчається, розвитку особистості з урахуванням її інтересів, мотивів, ціннісних установок, розбіжностей в інтелектуальній, емоційно-вольовій та дієво-практичній сферах, особливостей фізичного та психічного розвитку кожного учня (особистісно зорієнтований підхід до організації навчально-виховного процесу).

6. *Компетентнісний* підхід вимагає залучення учнів до активної суспільно корисної діяльності для розв’язання завдань соціальної адаптації вихованців (зокрема у своєму мікрорайоні).

7. *Співтворчість* та *співпраця* – це спільна доцільна активна діяльність вчителя та учня, яку спрямовано на набуття знань та соціального досвіду. Процес співтворчості та співпраці зміцнює взаємопро-

никнення в духовний світ один одного, колективним аналізом процесу та результатів співпраці.

8. *Саморух* учнів відбувається за результатами створення оптимальних умов і режиму найбільшого сприяння (педагогічного, психофізіологічного, медичного, ергономічного тощо) з метою різнобічного самостійного розвитку природних задатків, нахилів та інтересів. Унаслідок цього учень отримує можливість для вільного самостійного переміщення за траєкторіями різної складності, рівнів навчання з метою самоодобування знань.

9. *Оптимізація* навчально-виховного процесу забезпечує досягнення кожним учнем найвищого рівня знань, умінь та навичок, розвитку психічних функцій, способів діяльності в умовах навчального закладу, тобто отримання найбільшого ефекту за найменших затратах психофізіологічних зусиль.

10. Принцип *нетрадиційності* системи виявляється у реформуванні традиційної класно-урочної системи, розрахованої на однієкову групу учнів, в індивідуально-пошуковий навчальний заклад. Принцип нетрадиційної системи освіти передбачає загальне навчання і виховання різновікових груп учнів у зоні вільного розвитку, що дає їм змогу переходити на більш високі рівні в індивідуальному навчанні.

Організаційно-педагогічна структура освітньо-виховного середовища повинна відповідати таким принципам:

– *цілісності* та *комплексності*, тобто відображає єдність та взаємозв’язок у діяльності структурних підрозділів;

– *послідовності* на кожному освітньому ступені традиційних і нетрадиційних компонентів навчально-виховної системи (цілей, змісту, методів, засобів і організаційних форм);

– *варіативності*, що передбачає як мінімум чотири гнучких і динамічних освітніх напрями для створення оптимальних умов розвитку і реалізації природних задатків, нахилів та інтересів кожної дитини;

– *адаптивності*, яка полягає в реалізації принципів безперервного виховання й освіти дитини відповідно до її вікових психофізіологічних особливостей і перспективних потреб суспільства (соціальної адаптації).

Освітньо-інформаційне середовище має забезпечувати зв’язок цілей і завдань виховання, навчання і розвитку учнів на кожному віковому етапі з урахуванням психологічних та фізіологічних особливостей дітей і підлітків.

Науково обґрунтовані такі вікові періоди розвитку: раннє дитинство – від року до 3 років; дошкільне дитинство – до 6 років; ранній підлітковий період – 6–10 років; підлітковий період – 11–15 років; ранній юнацький вік – 16–18 років.

З огляду на це, освітньо-інформаційне середовище передбачає наявність п’яти ступенів навчання і виховання дітей, а саме:

I-й – центр сім’ї та раннього дитинства (від року до 3 років);

II-й – ДНЗ – передпочаткова ланка (3–5 років);



- III-й – початкова ланка: 1–4 класи (6–10 років);
- IV-й – основна ланка: 5–9 класи (11–15 років);
- V-й – старша ланка: 10–12 класи (16–18 років).

Наповнюваність кожної групи центру сім'ї та раннього дитинства, ДНЗ, передпочаткової ланки, кожного класу початкової та основної ланок (1–9 класи) становить 14 осіб, старшої ланки (10–11 класи) – 10 осіб.

Технологія навчально-виховної діяльності у центрі сім'ї та раннього дитинства має ґрунтуватись на здійсненні загального розвитку дитини, що слугує фундаментом для набуття в подальшому будь-яких спеціальних знань та навичок, а також оволодіння різними видами діяльності. Важливими є підтримка і розвиток якостей, специфічних для певного віку, тому що створювані унікальні умови більше не повторяться і те, що не буде набуто тут і зараз, надолужити надалі буде важко або й неможливо.

Для виховання гармонійно розвинених і здорових дітей та реалізації концепції безперервної освіти необхідно взяти під контроль період, який випадає з поля зору вчителів. Для цього потрібно створити службу кваліфікованої допомоги та контролю за фізичним, розумовим та емоційним розвитком з боку фахівців різного профілю в період життя дитини до приходу її у ДНЗ. Із цією метою створено центр сім'ї та раннього дитинства, на який покладено:

- а) здатність батьків розуміти проблеми дітей та підлітків, вивчати їхні психолого-фізіологічні особливості, створювати атмосферу взаємної довіри, пошани та взаєморозуміння, що є засобами активного виховання;
- б) завчасна медико-просвітницька, психолого-педагогічна діяльність з людьми, які одружуються і стають сімейними парами, через появу дитини;
- в) допомога у вихованні та контролі за розвитком дітей із моменту народження до трьох років;
- г) статеве виховання дітей, навчання учнів за спеціально розробленими спецкурсами.

Другим ступенем є дошкільне виховання, так зване передпочаткова ланка, що охоплює дітей трьох вікових груп: 3, 4 та 5 років. Кожна група дітей повинна виділятися з підгрупи відповідно до здібностей, нахилів та інтересів. За ними здійснюють педагогічно доцільне спостереження з метою виявлення та підтримки обдарованості.

Головним напрямом освіти у початковій ланці ЗНЗ мають бути: різнобічний розвиток особистості, засвоєння базових знань та вмій, розвиток природних нахилів та обдарувань дітей. Особливу увагу необхідно звертати на збереження умов для повноцінного життя дітей, реалізації їхніх актуальних запитів.

Диференціацію навчально-виховної діяльності на цьому етапі досягають за допомогою варіативності навчально-виховного процесу, темпу викладання навчального матеріалу, надання дітям широких можливостей вибору видів діяльності, адаптації навчальних завдань до індивідуальних можливостей дітей, організації класів з урахуванням рекомендацій психологів і медичних працівників.

Класи повинні комплектуватися диференційовано за чотирима напрямками, три з яких повинні передбачати два ступені складності в оволодінні програмою.

Ці напрями можуть бути організовані в умовах класно-урочної системи. Четвертий напрям (зона вільного розвитку для дітей з прискореним темпом розвитку) передбачає використання нетрадиційних форм навчання. Кожна дитина повинна отримати обов'язковий загальноосвітній та виховний рівні, задовольняючи власні запити та інтереси, розвиваючи здібності та задатки. З цією метою пропонуються напрями за інтересами: спортивний і художньо-естетичний, гуманітарний, загальнотехнічний і нетрадиційний, розрахований на обдаровану молодь.

Основна ланка повинна виконати завдання щодо забезпечення обов'язкового рівня освіти, достатнього як для здобування загальної середньої освіти, так і для професійної освіти, а в окремих випадках – для початку самостійної трудової діяльності.

На цьому етапі передбачено вивчення спеціально розроблених курсів, що становлять «ядро знань», займають 70–75 % навчального часу. Частина часу відводять на вивчення варіативних програм, де диференціацію здійснюють за інтересами і змістом поглибленої та профільної підготовки з урахуванням спортивного і художньо-естетичного, суспільно-гуманітарного, інформаційно-математичного, хіміко-фізичного та загальнотехнічного напрямів. За цими напрямками учні розділяються (з 8 класу), не виключаючи можливість переходу до іншого напрямку.

Старшу ланку формують на широкій та глибокій диференціації, варіативності. Це дає змогу максимально врахувати здібності, інтереси та життєві плани молоді. На зазначеному етапі необхідно сформувати стійкі світоглядні позиції особистості, її ціннісні орієнтації та активну життєву позицію.

Індивідуалізація та диференціація навчання на цьому етапі передбачає:

- а) розроблення нового змісту освіти (*вибір груп предметів за певного «ядра знань»*), що без зниження якості звільняється від повторів та зайвої деталізації, створюючи єдину, цілісну картину світу;
- б) розвиток здібностей і творчих можливостей кожного учня через розподіл потоків на групи спортивного, художньо-естетичного, гуманітарного напрямів, групи з вивчення хімії, фізики, біології, медицини, математики, ІКТ, а також із вивчення низки технічних спеціальностей;
- в) використання індивідуального стилю навчання, де діти, які навчаються на будь-якому потоці, можуть продовжувати навчання в індивідуально пошуковому ЗНЗ із вільним режимом відвідування за індивідуальним планом, а для читання лекцій на потоці запрошують науково-педагогічних працівників ВНЗ, до того ж передбачається ведення частини навчальних занять іноземними мовами для учнів старшої ланки;
- г) організацію занять з урахуванням інтересів та схильностей дітей (факультативи, гуртки, секції).



Суть режимних моментів виражається в тому, що початкова, основна і старша ланки мають працювати п'ять днів на тиждень в умовах навчального закладу повного дня. Одна група ДНЗ – передпочаткова ланка і один клас початкової ланки працюють цілодобово.

Новизна пропонованого освітньо-інформаційного середовища виявляється в тому, що принципи безперервної освіти і виховання реалізують через об'єднання в одну освітню систему «Центр сім'ї та раннього дитинства» (0–3 роки), ДНЗ – передпочаткова ланка (3–5 років); початкова ланка (6–9 років); основна ланка (10–14 років); середня ланка (15–16 років) та ВНЗ. З метою створення оптимальних умов розвитку природних задатків та обдарованості дошкільників та учнів усіх вікових груп необхідно ство-

рювати сприятливі умови впродовж всього часу перебування дітей в освітньому навчальному закладі.

Таким чином, педагогічний процес за всіма напрямками повинен бути загальним рухом учителів, учнів та батьків до освітньої мети. Причому вчитель стимулює та спрямовує пізнавальні та життєві інтереси учнів, працюючи у співтворчості та співпраці. Це передбачає розуміння вчителем учня, визнання його права на помилку, а також відвертість, особисту відповідальність вчителя за власні судження, оцінки, рекомендації, вимоги та вчинки. Набуваючи досвіду такого спілкування пошани і довіри учнів, учитель водночас розвиває у них здатність усвідомлювати себе, власні дії, їх цілі, мотиви, причини успіхів та невдач тощо.

